

فهرست مختصری

از آثار مهم دانشمندان اروپائی درباره مطالب
مختلفی که در این جلد مورد بحث قرار گرفته است

در این فهرست فقط آن قسمت از کتب شرقی که یکی از السنه
اروپائی ترجمه شده علی القاعده ذکر شده است ولی اسامی کلیه کتبی که
در متن کتاب مذکور است در فهرست عمومی آخر کتاب دراصل انگلیسی
با حروفی مایل بطرف راست شبیه بخط تحریری آمده است و آثاریکه
مورد استشهاد قرار گرفته علاوه بر اینکه با حروف تحریری است با
علامت ستاره نیز مشخص گردیده است. بسیاری از آثار مزبور کسوت
طبع نهوشیده و فقط نسخه های خطی آن موجود است و کتابخانه های
مختلفی که نسخه های خطی مزبور در آنجا محفوظ است هر کدام مقررات
جداگانه ای دارد که بموجب آن مقررات میتوان تا حدودی از آن آثار
استفاده کرد و تقریباً همه کتابخانه های بزرگ قاره اروپا از این حیث بی
اندازه کریم الطبع و دست و دل بازند و گنجینه های آثار خود را بکتابخانه
های دیگر و حتی با افراد دانشمند آزادانه وامانت میدهند. از کتابخانه
های انگلیس آنکه بیش از همه بصفت سخا و کرم متصف است یکی
کتابخانه وزارت هندوستان و دیگر کتابخانه انجمن سلطنتی آسیائی
است (۱). کتابخانه دانشگاه کمبریج بعدهم کتابخانه بودلین (۲) از این
حیث در درجه دوم است. موزه بریتانیا مطلقاً بهیچ شرطی از شروط
نسخه های خطی خود را بعاریت نمیدهد و این امر برای عالم علم و ادب
زیان بسیار دارد و یکی دو کتابخانه دیگر نیز که در انگلستان مجموعه های
نفیسی از کتب خطی شرقی دارند حتی برای دانشمندان و فضائلی که

بنخواهند در خود کتابخانه بمطالعه نسخه های خطی پردازند اشکال
میتراشند. در مورد کتابخانه های شخصی اگر بخصوص ذکر از کتابخانه
لرد کرافورد (۱) و کرم فوق العاده وی نشود منتهای بی انصافی است زیرا
وی را بر نگارنده منتی عظیم است. با نهایت تأسف مجموعه نفیس نسخ
خطی شرقی وی اکنون در دست کسانی است که طبعی آنچنان سخی
ندارند. کتابهایی که ذیلاً اسم برده میشود بترتیب موضوعات و ادوار
مربوطه در این فهرست آمده و فقط منتخبی از مهمترین کتابها ذکر شده
و هر کدام نفیس تر است با علامت ستاره مشخص گردیده است. هر جا
بلفظ «قدیم» بر میخوریم مقصود قبل از اسلام و هر جا بلفظ «جدید»
میرسیم منظور بعد از اسلام است. هر گاه خوانندگان این کتاب راهنمای
بیشتری بنخواهند دو فهرست عالی در دست است که میتوانند بآن دو
فهرست رجوع کنند یکی فهرست کتب جغرافیائی و سفرنامه هائی که
لرد کرزن در کتاب بزرگ خود درباره ایران (در صفحات ۱۶ تا ۱۸) (۲)
تنظیم کرده است، دیگر فهرست آثار ادبی و تاریخی و زبان شناسی است که
زالمن و ژو کوفسکی (در صفحات ۱۰۵ تا ۱۱۸) کتاب دستور زبان فارسی
خود آورده اند (۳). در موضوع کتابی که گایگرو کون در خصوص اساس
فقه اللغة ایرانی (۴) نوشته اند در مقدمه هریک از ابواب مختلف کتاب فهرستی
بسیار کامل از مراجع و مصادر مربوط بآن موضوع گذارده شده است. یک
فهرست بسیار سودمندی از کتب مربوط بآئین زردشتی نیز در مقدمه
رساله نفیس پروفیسور جکسون آمریکائی درباره زردشت مندرج است (۵).

Lord Crawford (۱)

Persia and The Persian Question by The Hon. George N. Curzon, M. P., London, 1892. (۲)

Salemann & Zhukovski, *Persische Grammatik* (۳)

Geiger & Kuhn, *Grundriss der Iranischen Philologie* (۴)

Professor A. V. Williams Jackson, *Monograph on Zoroaster* (New York, 1899). (۵)

(الف) تاریخ عمومی و زبان شناسی

*1. *Grundriss der Iranischen Philologie, unter Mitwirkung von Chr. Bartholomae, C. H. Ethé, K. F. Geldner, P. Horn, H. Hübschmann, A. V. W. Jackson, F. Justi, Th. Nöldeke, C. Salemann, A. Socin, F. H. Weissbach, und E. W. West, herausgegeben von Wilhelm Geiger und Ernst Kuhn*
(Strassburg, 1895 -).

① ۱ - اساس فقه اللغة ایران که به همکاری بارتولومه ، اته ، گلدنر ، هرن هوبشمن ، جکسون ، یوستی ، نولد که زلمن ، ویسباخ ، وست نوشته شده و باهتمام کاپکروکون در اشتراسبور که سال ۱۸۹۵ میلادی منتشر شده است . این کتاب بقدری گرانیهاست که ارزش آنرا بمقیاس پول نتوان قیاس کرد . در واقع دائرة المعارف فقه اللغة فارسی است . جلد اول از تاریخ قدیم زبانهای ایران مخصوصاً از اوستا و فرس قدیم و فارسی متوسط یا پهلوی بحث میکند . جلد دوم از ادبیات زبانهای مزبور و فارسی جدید سخن میگوید و فصل مخصوصی نیز بر وفسور نوید که در باره حماسه ملی دارد . در جلد سوم از جغرافیا و نژاد شناسی و تاریخ (تا عصر جدید) و مذهب و مسکوکات و خطوط ایران گفتگو میشود .

*2. *Iranisches Namenbuch, von Ferdinand Justi*
(Marburg, 1895).

② ۲ - اعلام ایرانی تألیف فردیناند یوستی (چاپ ماربورگ ۱۸۹۵ میلادی) فرهنگ رجال ملی ایران است و بقدری گرانیهاست که نمیتوان قیمتی برای آن قائل شد زیرا اسامی ایرانیانی که نامهای ایرانی دارند (نه نامهای عربی و اسلامی) در آنجا ضبط شده است .

(۱) داستانهای باستانی در این دو کتاب با وقایع تاریخی خلط شده و علیهذا هر دو کتاب از کتب منسوخه بشمار میرود .

*3. *Dictionnaire géographique, historique, et littéraire de la Perse et des Contrées adjacentes, extrait du Mo'djem-el-Bouldan de Yacout... par C. Barbier de Meynard* (Paris, 1861).

*4. *Chronique de... Tabari, traduite sur la version persane de „Bal'ami... par M. Hermann Zotenberg*, 4 vols., Paris, 1867-74.

5. *Sir John Malcolm, History of Persia from the Most Early Period to the Present Time..* (2 vols., London, 1815).

6. *Clement Markham, General Sketch of the History of Persia* (1 vol., London, 1874).

*7. *Darmesteter, Etudes Iranienues*, (2 vols., Paris, 1883).

8. *Dr. C. E. Sachau, English translation of al-Biruni's Chronology of Ancient Nations* (London, 1879).

9. *Les Prairies d'Or, texte et traduction par C. Barbier de Meynard et Pavet de Courteille* (Paris, 1861-1877).

③ ۳ - فرهنگ جغرافیائی و تاریخی وادبی ایران و ممالک مجاور آن مستخرج از معجم البلدان یاقوت . تألیف باریه دومینار فرانسوی چاپ پاریس سال ۱۸۶۱ میلادی .

④ ۴ - ترجمه فرانسه تاریخ طبری که زوتنبرگ از روی ترجمه فارسی بلعمی بفرانسه در آورده است (چاپ پاریس ۷۴ - ۱۸۶۷ میلادی) در چهار جلد برای اروپائیان که بخواهند تاریخ عمومی دنیا منجمله ایران را از نظر مورخین مسلمان بدانند بهترین وسیله برای کسب اطلاع است .

۵ - تاریخ ایران تألیف سر جان ملکم از قدیمترین ازمینه تا کنون در دو جلد چاپ لندن بسال ۱۸۱۵ مسیحی .

۶ - کلیمت مارکهم : تاریخ عمومی ایران (یک جلد چاپ لندن ۱۸۷۴ میلادی) .

⑤ ۷ - مطالعات ایرانی بقلم دارمستتر (در دو جلد چاپ پاریس ۱۸۸۳ میلادی جلد اول مربوط بمطالعات در تاریخ دستور زبان فارسی است . جلد دوم مربوط بزبان وادیات و عقاید ایران باستان است) .

۸ - ترجمه انگلیسی الآثار الباقیه ابوریحان بیرونی بقلم دکتر زاخو (چاپ لندن سال ۱۸۷۹ میلادی) .

۹ - مروج الذهب مسعودی ، اصل کتاب با ترجمه فرانسه بقلم باریه دومینار ویاوه دو کورتی (چاپ پاریس ۱۸۶۱ تا ۱۸۷۷ میلادی در نه جلد) .

(ب) تاریخ قدیم

*10. *Eranische Alterthums-kunde, von Fr. Spiegel* (3 vols., Leipzig, 1871-1878).

❦ ۱۰ - علم ایران باستان تألیف
فریدریش اشپگل (در سه جلد چاپ
لایپزیگ بتاریخ ۱۸۷۱ تا ۱۸۷۸
میلادی) این کتاب عالی درباره تاریخ
ادیان و آثار عتیق ایران از عهد بسیار
کهن تا سقوط سلسله ساسانیان بحث میکنند.

11. *Geschichte des alten Persiens, von Dr. Ferdinand Justi* (Berlin, 1879).

۱۱ - تاریخ ایران قدیم تألیف دکتر
فردیناند یوستی (چاپ برلین ۱۸۷۹
میلادی) . این کتاب نیز از همان ادواری
بحث میکند که اشپگل در کتاب فوق
الذکر از آن سخن گفته است . از جهت
حجم کوچکتر است ولی بیشتر مورد پسند
و توجه عموم قرار گرفته است و شامل
تصاویری چند بایک نقشه میباشد .

12. *Aufsätze zur persischen Geschichte, von Th. Nöldeke* (Leipzig, 1887).

۱۲ - مطالبی راجع به تاریخ ایران
تألیف نولدکه (چاپ لایپزیگ سال ۱۸۸۷
میلادی) . این کتاب بزبان آلمانی است
و در حقیقت تفصیل و تهذیب مقاله ایست
که این دانشمند بزرگ در باره تاریخ
قدیم ایران (تا پایان دوره ساسانیان)
برای چاپ نهم دائرة المعارف بریتانیکا
نوشته بود .

13. *Le Peuple et la Langue des Mèdes, par Jules Oppert*, (Paris, 1879).

۱۳ - قوم ماد و زبان آنها تألیف
ژول ایر (چاپ پاریس ، سال ۱۸۷۹
میلادی) .

14. G. Rawlinson, *Five Great Monarchies of the Ancient Eastern World, or the History, Geography, and Antiquities of Chaldea, Assyria, Babylon, Media, and Persia.*

15. G. Rawlinson, *Sixth Great Oriental Monarchy, or the Geography, History and Antiquities of Parthia* (London, 1873).

16. G. Rawlinson, *Seventh Great Oriental Monarchy, or the Geography, etc. of the Sasanian or New Persian Empire* (London, 1876).

17. G. Rawlinson, *Parthia, in the Story of the Nations Series* (London, 1893).

*18. Prof. Th. Nöldeke, *Geschichte der Perser und Araber zur Zeit der Sasaniden, aus der arabischen Chronik des Tabari übersetzt, und mit ausführlichen Erläuterungen und Ergänzungen versehen* (Leyden, 1879).

19. Prof. Thomas Hyde, *Veterum Persarum et Parthorum et Medorum Religionis Historia* (first edition, Oxford, 1700; second edition, 1760).

۱۴ - ج. رالینسون : پنج کشور پادشاهی بزرگ دنیای شرق قدیم در تاریخ و جغرافیا و آثار عتیق کلمه و آشور و بابل و ماد و پارس چاپ اول این کتاب (که در سال ۱۸۶۲ میلادی در لندن منتشر شد) چهار مجلد است. چاپ دوم (که در سال ۱۸۱۸ میلادی منتشر شد) در سه مجلد و دو جلد آخر این کتاب در هر دو چاپ مربوط است به ماد و ایران هخامنشی.

۱۵ - ج. رالینسون : ششمین کشور بزرگ پادشاهی شرق در جغرافیا و تاریخ و آثار عتیق یارت (چاپ لندن سال ۱۸۷۳ میلادی).

۱۶ - ج. رالینسون : هفتمین کشور بزرگ پادشاهی شرق در جغرافیا و تاریخ و آثار عتیق ساسانیان یا امپراطوری نوین ایران، چاپ لندن، سال ۱۸۷۶ میلادی.

۱۷ - ج. رالینسون : کتاب یارت از دوره کتبی که درباره داستان ملل نوشته شده (چاپ لندن، ۱۸۹۳ میلادی).

۱۸ - بولد که : تاریخ ایران و تازیان در زمان ساسانیان ترجمه از روی تاریخ طبری با توضیحات مشروح و تکمله (چاپ لندن ۱۸۷۹ میلادی) مسلماً بهترین کتابی است که درباره دوره ساسانیان نوشته شده است.

۱۹ - یروفسور هاید : تاریخ ادیان قدیم پارس و یارت و ماد (چاپ اول در اکسفورد سال ۱۷۰۰ میلادی و چاپ دوم سال ۱۷۶۰ میلادی منتشر شده است) با اینکه از کتب منسوخه بشمار میرود هنوز این کتاب قابل توجه است و اشاراتی دارد که موجب تذکر است و میتوان مورد استفاده قرار داد.

20. Geiger, *Ostiranische Kultur im Altertum* (1882); English translation of the same by Darab Dastur Peshotan Sanjana: *Civilization of the Eastern Iranians in Ancient Times* (London, 1885).

۲۰ - گایگر، فرهنگ ایرانیان شرقی در ازمته قدیمه (تاریخ چاپ ۱۸۸۲ میلادی) این کتاب آلمانی را داراب پشوتن سنجانا (در لندن بتاریخ ۱۸۸۵ میلادی) بزبان انگلیسی ترجمه کرده است.

(ج) فقه اللغة قدیم

فرس قدیم

21. F. Stolze, *Persepolis*, with introduction by Nöldeke.

۲۱ - تخت جمشید تألیف اشتولتز (تاریخ چاپ ۱۸۸۲ میلادی) مقدمه بقلم نولدکه با بسیاری تصاویر زیبا از ویرانه ها و سنگ نبشته ها.

22. M. Dieulafoy: *L'Art Antique de la Perse* (Paris, 1884).

۲۲ - دیولافوا: صنعت قدیم ایران (چاپ پاریس بتاریخ ۱۸۸۴ میلادی).

*23. Fr. Spiegel: *Die Altpersischen Keilinschriften im Grundtexte, mit Übersetzung, Grammatik und Glossar* (Leipzig, 1862: second and enlarged edition, 1881).

۲۳ - اشپیگل: خطوط میخی ایران قدیم، اصل و ترجمه با دستور زبان و لغت (در لایپزیگ سال ۱۸۶۲ میلادی منتشر شده و بتفصیل بیشتر در سال ۱۸۸۱ میلادی دوباره چاپ شده است).

*24. Dr. C. Kossowicz: *Inscriptiones Palaeo-Persincoe Achaemenidarum* (St. Petersburg, 1872).

۲۴ - کاسوویچ: سنگ نبشته های ایران قدیم هخامنشی چاپ سن پترزبورگ (۱۸۷۲ میلادی). کتبه هانیز در این کتاب بخط میخی چاپ شده است.

اوستا

25. Eugène Burnouf: *Vendidad Sade*. (Paris, 1829-1843).

۲۵ - بورتوف: وندیداد ساده یکی از کتب زردشت است که از روی نسخه زنده کتابخانه سلطنتی در سنوات ۱۸۲۹ تا ۱۸۴۳ میلادی در پاریس چاپ سنگی شده است.

26. H. Brockhaus: *Vendidad sade, die heiligen Schriften Zoroaster's Yacna, Vispered und Vendidad, nach den lithographirten Ausgaben von Paris und Bombay, mit Index und Glossar herausgegeben* (Leipzig, 1850).

27. N L. Westergaard: *Zend-Avesta... vol. i, the Zend textes* (Copenhagen, 1852-54).

28. Fr. Spiegel: *Avesta... im Grundtexte sammt der Huzvareh-übersetzung* (2 vols., Vienna, 1853-58)

29. K. F. Geldner: *Avesta* 3 parts, Stuttgart, (1886-95).

30. Mills and Darmesteter's English translation of the Zend Avesta in vols. iv, xxiii, xxxi of Professor Max Muller's *Sacred Books of the East* (Oxford, 1877, 1880, 1883, and second edition of vol. iv in 1895).

*31. Darmesteter: *Le Zend Avesta : traduction nouvelle avec commentaire historique et philologique* (3 vols, Paris, 1892-93: vols. xxi, xxii, and xxiv of the Annales du Musée Guimet).

32. C. de Harlez: *Avesta... traduit du texte Zend* (3 vols., Liège, 1875-1877: second edition, Paris, 1881).

۲۶ - پروکهاوس : وندیداد ساده آثار مقدس زردشت ، یسنا و ویسپرد و وندیداد از روی چاپ سنگی پاریس و بمبئی با فهرست و لغت (چاپ لایپزیگ ۱۸۵۰ میلادی) .

۲۷ - وستر گارد : زند اوستا . . . جلد اول متون زند (کپنهاگ ۱۸۵۲-۴ میلادی) .

۲۸ - اشپیگل : اوستا ، اصل با ترجمه هزوارش (دو جلد چاپ وینه ۱۸۵۳ تا ۱۸۵۸ میلادی) .

۲۹ - گلدنر ، اوستا . . . (در سه جزء چاپ اشتوتگارت ، سال ۱۸۸۶ تا ۱۸۹۵ میلادی) .

۳۰ - میلز و دارمستتر : ترجمه انگلیسی زند اوستا در مجلدات چهارم و بیست و سوم و سی و یکم کتب مقدس شرق انر پروفیسور مکس مولر (چاپ اکسفورد ۱۸۲۷ ، ۱۸۸۰ ، ۱۸۸۳ میلادی و چاپ دوم مجلد چهارم در سال ۱۸۹۵ میلادی) .

۳۱ * - دارمستتر : زند اوستا : ترجمه جدید با حواشی از لحاظ تاریخ و فقه اللغة (در سه جلد چاپ پاریس ۱۸۹۲ تا ۱۸۹۳ مجلدات ۲۱ و ۲۲ و ۲۴ سالنامه موزه گیمه) .

۳۲ - دوهارله : اوستا : ترجمه از متن زند (در سه جلد چاپ لیژ ۱۸۷۵ تا ۱۸۷۷ میلادی ، چاپ دوم پاریس ۱۸۸۱ میلادی) .

33. Fr. Spiegel: *Avesta* ...
**übersetzt* (3 vols., Leipzig, 1852-
63). English translation of this
by A. Bleek (Hertford, 1864)
34. L. H. Mills: *A Study
of the Five Zoroastrian Ga-
thas* (Erlangen, 1894).
35. Ferdinand Justi: *Hand-
buch der Zendsprache* (Leipzig,
1864).
- *36. C de Harlez: *Manuel
de la Langue de l'Avesta* (Pa-
ris, 1882).
37. A. V. W. Jackson: *An
Avesta Grammar*... (Stuttgart,
1892); Idem, *An Avesta Read-
er* (1893).
38. Fr. Spiegel: *Gramma-
tik der altpaktrischen Sprache*
(Leipzig, 1867).
- ۳۳ - اشینگل : اوستا ... ترجمه
آلمانی (در سه جلد چاپ لایپزیگ ،
۱۸۵۲ تا ۱۸۶۳ میلادی) .
این کتاب را بلیک بزبان انگلیسی ترجمه
کرده و در هرتفورد سال ۱۸۶۴ مسیحی
چاپ شده است .
- ۳۴ - میلز : بررسی گاتهای پنجگانه
زردشت (چاپ ارلانگن ، ۱۸۹۴ میلادی) .
- ۳۵ - یوستی : راهنمای زبان زند
(چاپ لایپزیگ ۱۸۶۴ میلادی) .
- ۳۶ - دوهارله : راهنمای زبان اوستا
(چاپ پاریس ۱۸۸۲ میلادی) .
- ۳۷ - جکسون : دستور زبان اوستا
(چاپ اشتوتگارت ، ۱۸۹۲ میلادی .
کتاب قرائت اوستا ، چاپ ۱۸۹۳ میلادی) .
- ۳۸ - اشینگل : دستور زبان باختری
قدیم (بلخ قدیم) (چاپ لایپزیگ ۱۸۶۷
میلادی) .

زبان پهلوی و ارتباط آن

با ایران جدید

- *39. Martin Haug, *Intro-
ductory Essay on the Pahlavi
Language* (pp. 152), prefixed
to Dastur Hoshangji Jamaspji
Asa's *Old Pahlavi Pazand
Glossary* (Bombay and Lon-
don, 1870).
- ۳۹ - مارتین هاگ : مقاله در
موضوع زبان پهلوی (در ۱۵۲ صفحه)
که بعنوان مقدمه بر فرهنگ زبان پهلوی
بازید قدیم تألیف دستور هوشنگ جی
جاماسب جی آسا در بمبئی و لندن بتاریخ
۱۸۷۰ میلادی چاپ شده است .

40. C. de Harlez: *Manuel de Pahlavi des livres religieux et historiques de la Perse Grammaire, Anthologie, Lexique* (Paris, 1880).

*41. C. Salemann: *Mittelpersische Studien in the Bulletins de l'Acad. de St. Petersburg* for 1887, pp. 417, et seqq. *Mélanges Asiatiques*, vol. ix, pp. 207 et seqq. Also the same scholar's article *Mittelpersisch* in vol. i of Geiger und Kuhn's *Grundriss*, pp. 249-332.

*42. West, Haug, and Dastur Hoshangji Jamaspji Asa: *The Book of Arda Viraf: Pahlavi text...with an English translation and Introduction* (Bombay and London, 1872); *Glossary and Index* of the same (1874).

43. West: *The Mainyokhard* (or "Spirit of Wisdom") *Pazand and Sanskrit texts in Roman characters* ... with an *English translation... Sketch of Pazand Grammar and Introduction* (Stuttgart and London, 1871).

*44. F. C. Andreas: *Pahlavi text of the above, a facsimile of a MS. brought from Persia by Westergaard and preserved at Copenhagen* (Kiel, 1882).

۴۰ - دوهاراه : راهنمای زبان پهلوی برای کتابهای مذهبی و تاریخی ایران : شامل دستور زبان و منتخبات و لغات (چاپ پاریس ۱۸۸۰ میلادی).

④ ۴۱ - زلمن : مطالعات در زبان فارسی میانه که در نامه فرهنگستان سن پترزبورگ بسال ۱۸۸۷ میلادی در صفحات ۴۱۷ بعد منتشر و همچنین در مجموعه منتخبات آسیائی مجلد دوم ۲۰۷ بعد چاپ شده است . همچنین مقاله همین مؤلف در باره فارسی میانه در جلد اول کتاب اساس فقه اللغة تألیف گایگروکون صفحات ۲۴۹ تا ۳۳۲ درج گردیده است.

④ ۴۲ - وست و هاگ و داستور هوشنگجی جاماسپجی آسا : متن پهلوی کتاب ارد ویراف با ترجمه انگلیسی و مقدمه . . . (چاپ بمبئی ولندن ۱۸۷۲ میلادی) با مجموعه لغات و فهرست الفبائی (۱۸۷۴ میلادی) .

۴۳ - وست : متون یازندوسانسکریت مینوی خرد (باحروف کتابی) با ترجمه انگلیسی . . . و طرح دستور زبان یازند و مقدمه (چاپ اشتوتگارت ولندن ۱۸۷۱ میلادی) .

④ ۴۴ - اندره آس : متن پهلوی کتاب فوق از روی نسخه خطی که وسترگارد از ایران آورده و در کینهاگه محفوظ است کلیشه و چاپ شده است (چاپ کیل ۱۸۸۲ میلادی) .

45. Prof. Th. Nöldeke, *Persische Studien*, I and II in vols. cxvi and cxxvi of the *Sitzb. d. K. Ak. d. Wissenschaften in Wien, phil.-hist. Class.* (Vienna, 1888 and 1892).

46. A. Barthélemy: *Gujastak Abalish, relation d'une Conférence théologique présidée par le Calife Mamoun: texte pehlevi... avec traduction, commentaire et lexique* (Paris, 1887).

47. P. Horn: *Grundriss der Neupersischen Etymologie* (Strassburg, 1893).

48. H. Hübschmann: *Persische Studien* (Strassburg, 1895). Idem, *Armenische Grammatik* (Leipzig, 1897).

49. Paul de Lagarde: *Persische Studien* (Göttingen, 1884).

50. Fr. Spiegel: *Gramm. der Pārsisprache nebst Sprachproben* (Leipzig, 1851). Idem, *Die Traditionelle Literatur der Parsen in ihrem Zusammenhange mit den angränzenden Literaturen* (Vienna, 1860).

*51. E. West: *On the Extent, Language, and Age of Pahlavi Literature*, in the *Sitzb. d. philos.-philol. Classe d'r K. Akad. d. Wissenschaften vom 5 Mai, 1888* (pp. 396-443: Berlin).

۴۵ - نولدکه : تتبعات ایرانی قسمت های اول و دوم در مجلدات ۱۱۶ و ۱۲۶ گزارش جلسات اکادمی علوم امپراطوری اطریش دروینته کلاس فلسفه و تاریخ (چاپ وین ۱۸۸۸ و ۱۸۹۲ میلادی) .

۴۶ - بارتلمی : گجستک ابالش شرح يك محاضرة مذهبی بریاست خلیفه مأمون : متن پهلوی . . . با ترجمه و تفسیر و لغات (چاپ پاریس ۱۸۸۷ میلادی) .

۴۷ - هرن : میانسی اشتقاق فارسی جدید (چاپ اشتراسبورگ ۱۸۹۳ میلادی) .

۴۸ - هوبشمن . تتبعات ایرانی (چاپ اشتراسبورگ ۱۸۹۵ میلادی) . دستور زبان ارمنی تألیف همان مؤلف (چاپ لایپزیگ ۱۸۹۷ میلادی) .

۴۹ - دولاگارد : مطالعات در زبان فارسی (چاپ گوتینگن ۱۸۸۴ میلادی) .

۵۰ - اشینگل : دستور زبان فارسی با ذکر امثله (چاپ لایپزیگ ۱۸۵۱ میلادی) .

ایضاً از همان مؤلف : روایات و آثار ایرانیان و ارتباط آن با زبانهای کشور های همجوار .

۵۱ * - وست : در وسعت ادبیات پهلوی و زبان پهلوی و دوران ادبیات پهلوی گزارش کلاس فلسفی و فقه اللغة اکادمی علوم از تاریخ پنجم ۱۸۸۸ میلادی (شماره صفحات ۳۹۶ تا ۴۴۳ : برلین) .

(د) روشهای مذهبی پیش از اسلام

آئین زردشتی

*52. Prof. A. V. W. Jackson: *Zoroaster, the Prophet of Ancient Iran* (New York, 1899).

۵۲ - پروفیسور جکسون زردشت و پیامبر ایران باستان (چاپ نیویورک ۱۸۹۹ میلادی).

بار دیگر توجه خوانندگان را مخصوصاً بفرست عالی کتب مربوط باین موضوع در صفحات ۱۱ تا ۱۵ این اثر شایان ستایش جلب میکنم.

53. A. Hovelacque: *L'Avesta, Zoroastre, et le Mazdéisme* (Paris, 1880).

۵۳ - اولاک : اوستا ، زردشت و آئین مزد (چاپ پاریس ۱۸۸۰ میلادی).

54. E. W. West: *Pahlavi texts translated in vols. v, xviii, xxiv, xxxvii and xlvii of the Sacred Books of the East*.

۵۴ - وست : ترجمه متون پهلوی در مجلدات پنجم و هجدهم و بیست و چهارم و سی و هفتم و چهل و هفتم کتب مقدس شرق .

55. Prof. C. P. Tiele: *Geschichte der Religion im Altertum bis auf Alexander den Grossen: Deutsche autorisierte Ausgabe von G. Gehrlich: vol. xi; Die Religion bei den Iranischen Völkern: erste Hälfte, pp. 1-187* (Gotha, 1898).

۵۵ - پروفیسور تیله : تاریخ ادیان از قدیم تا زمان اسکندر کبیر ، چاپ مجاز آلمانی باهتمام کریش : جلد یازدهم : دین اقوام ایرانی ، نیمه اول ، صفحات یک تا ۱۸۷ (چاپ گوتا سال ۱۸۹۸ میلادی).

56. John Wilson: *The Parsi Religion as contained in the Zand - Avesta* (Bombay, 1843).

۵۶ - جان ویلسون : کیش پارسی بموجب مندرجات زند اوستا (چاپ بمبئی ۱۸۴۳ میلادی).

57. Martin Haug: *Essays on the Parsis*, 3rd. edition, edited and enlarged by E. West (London, 1884).

۵۷ - هاگ : مقالات درباره پارسیان چاپ سوم بتصحیح وست با تفصیل بیشتر (لندن ۱۸۸۴ میلادی).

58. Dosabhai Framji Karaka: *History of the Parsis* (2 vols., London, 1884).

۵۸ - دوسابائی فرامجی کاراکا ، تاریخ پارسیان (در دو جلد چاپ لندن ۱۸۸۴ میلادی).

59. Mademoiselle D. Menant: *Les Parsis, Histoire des Communautés Zoroastriennes de l'Inde: Annales du Musée Guimet, Bibliothèque d'Etudes*, vol. vii (Paris, 1898).

60. A. Houtum-Schindler: *Die Parsen in Persien, ihre Sprache und einige ihrer Gebräuche*, in vol. xxxvi (1882: pp. 54-88) of the *Zeitschrift d. deutsch. Morgenländ. Gesellsch.*

۵۹ - مادموازل منان : پارسیان و تاریخ جمعیت زردشتیان هندوستان : سالنامه موزه کیمه ، کتابخانه مطالعات ، مجلد هفتم (چاپ پاریس ۱۸۹۸ میلادی) .

۶۰ - هوتوم شیندلر : پارسیها در ایران و زبان آنها و قسمتی از آداب و رسوم آنها . مقاله ایست که در مجلد سی و ششم مجله انجمن آلمانی مربوط به ممالک شرق (سال ۱۸۸۲ میلادی صفحات ۵۴ تا ۸۸) چاپ شده است .

مسیحیان تحت فرمانروائی

ساسانیان

*61. Georg Hoffmann: *Auszüge aus Syrischen Akten Persischer Märtyrer...* (Leipzig, 1880).

62. Dr. W. Wright: *The Chronicle of Joshua the Stylite, composed in Syriac, A. D. 507, with a translation, and notes* (Cambridge, 1882).

۶۱ * - گئورگ هوفمن : منتخبات از اسناد سریانی در باره شهداء ایران (چاپ لایپزیگ ۱۸۸۰ میلادی) .

۶۲ - دکتر رایت : تاریخ جنگ یونان و ایران در سالهای ۵۰۲ تا ۵۰۶ میلادی تألیف یشوع بن زبان سریانی . تاریخ تألیف سال ۵۰۷ میلادی با ترجمه و حواشی (چاپ کمبریج ۱۸۸۲ میلادی) .

مانویان و بر دیصانیه و صابئین

*63. Gustav Flügel: *Mani, seine Lehre und seine Schriften* (Leipzig, 1862).

64. Dr. Konrad Kessler: *Forschungen über die Manichäische Religion* (Berlin, 1889).

۶۳ * - فلوگل : مانی و تعلیمات و نوشته های وی (چاپ لایپزیگ ۱۸۶۲ میلادی) .

۶۴ - دکتر کسلر : مانی و تحقیقات در مذهب مانی (چاپ برلین ۱۸۸۹ میلادی) .

65. Professor A.A. Bevan: *The Hymn of the Soul, contained in the Syriac Acts of St. Thomas: re-edited with an English translation...* (Cambridge, 1897). Also the same *Hymn of Bardaisan* rendered (more freely) into English, by F. C. Burkitt (London, Essex House Press, 1899).

*66. Dr. Chwolson: *Die Ssabier und Ssabismus* (2 vols., St. Petersburg, 1856).

67. E. Rochat: *Mani et sa Doctrine* (Geneva, 1897).

۶۵ - پروفیسور بوان : سرود روان کہ در داستانهای سنت توماس بزبان سریانی مندرج است ، چاپ جدید با ترجمہ انگلیسی ... (کمبریج ۱۸۹۷ میلادی) همچنین همان سرود بردیسانیه کہ بسببک آزادتری توسط برکیت بانگلیسی ترجمہ شدہ است (لندن چاپخانہ اسکس ہاوس ۱۸۹۹ میلادی) .

*۶۶ - دکتر خولسون : صابین و مذہب آنها (چاپ پترزبورگہ در دو جلد ۱۸۵۶ میلادی) .

۶۷ - روشا : مانی و اصول عقائد او چاپ ژنو (۱۸۹۷ میلادی) .

(ه) حماسہ فارسی

و افسانہ ملی

*68. Prof. Th. Nöldeke: *Das Iranische Nationalepos: besonderer Abdruck aus dem Grundriss der Iranischen Philologie* (Strassburg, 1896).

69. Fr. Windischmann; *Zoroastrische Studien: Abhandlungen zur Mythologie und Sagen-geschichte des alten Iran* (edited by Fr. Spiegel: Berlin, 1863).

*70. The *Shahnama* of Firdawsi: European editions: *Turner Macan, (Calcutta, 1829), *Jules Mohl, (Paris, 1838-78.), Vüllers and Landauer, (Leyden, 1877-84), German translation by Rückert (edited by Bayer, 3 vols., Berlin, 1890 - 95). Ab-

*۶۸ - پروفیسور نولدکہ : حماسہ ملی ایران چاپ مخصوص مستخرج از اساس فقہ اللغہ ایران (چاپ اشتراسبورگہ ۱۸۹۶ میلادی) .

۶۹ - ویندیشمن : تتبعات در بارہ زردشت ، رسالات در بارہ اساطیر و تاریخ داستانای ایران باستان (بتصحیح اشینگل چاپ برلین ۱۸۶۳ میلادی) .

*۷۰ - شاہنامہ فردوسی : سہ چاپ اروپائی شاہنامہ موجود است یسکی چاپ ترنر ماکن (درچهار جلد چاپ کلکتہ ۱۸۲۹ میلادی) ، دیگر چاپ زول مل (ہفت جلد قطع بزرگہ چاپ پاریس ۷۸ - ۱۸۳۸ میلادی) با ترجمہ

ridged translations by A. F. von Schack, *Heldensagen des Firdusi, in deutscher Nachbildung nebst einer Einleitung* (Stuttgart, 1877); English abridgments of J. Atkinson and Helen Zimmermann.

فرانسه و حواشی و تعلیقات : و سوم چاپ فولرس ولنداور (درسه جلد چاپ لندن ۸۴ - ۱۸۷۷ میلادی) . چاپ اخیر ناتمام و تا زمان اسکندر است و دوره ساسانیان بکلی حذف شده است . ترجمه فرانسه مل را بی متن مادام مل (در هفت جلد در پاریس در سالهای ۲۸ - ۱۸۷۶) منتشر کرده است . روکرت شاهنامه را بزبان آلمانی ترجمه کرده (و بایریس از تصحیح درسه جلد در برلین در سالهای ۱۸۹۰ تا ۱۸۹۵ منتشر ساخته است) . از ترجمه های منحص که موجود است یکی ترجمه فن - شاک را میتوان نام برد که در سال ۱۸۷۷ میلادی در اشتوتگارت چاپ شده ، دیگر ترجمه های اختصاری بزبان انگلیسی است یکی بقلم اتکینسون و دیگر بقلم هلن زیرمن .

*71. Nöldeke; *Geschichte des Artakhshir-i-Papakan, aus dem Pehlewi übersezt* (Göttingen, 1879).

۷۱ - نولدکه : تاریخ اردشیر بابکان (کارنامه اردشیر بابکان) ترجمه از پهلوی (چاپ گتینگن ۱۸۷۹ میلادی) .

72. Darab Dastur Peshotan Sanjana: *The Karname-i-Artakhshir-i-Papakan, Pahlavi text with transliteration ... translations into English and Gujarati, etc.* (Bombay, 1896).

۷۲ - داراب دستور پشوتن سنجانا : کارنامه اردشیر بابکان ... متن پهلوی با املاء لاتین ... و ترجمه انگلیسی و گجراتی (چاپ بمبئی ۱۸۹۶ میلادی) .

*73. W. Geiger: *Das Yatkhar-i-Zariran und sein Verhältniss zum Shahnamé in the sitzb. d. philos, philolog. und histor. Cl. d. K. bayer. Ak. d. Wiss* for 1890, vol. ii, part i, pp. 43-84 (Munich, 1890). The Pahlavi text of this was published (Bombay, 1897), by Ja-

۷۳ - گایگر : یادگار زریران و ارتباط آن با شاهنامه که در گزارش کلاس فلسفی و فقه النعمه و تاریخی آکادمی پادشاهی علوم باویر قسمت اول مجلد دوم صفحات ۴۳ تا ۸۴ در سال ۱۸۹۰ میلادی در مونیخ چاپ شده است . متن پهلوی آن در بمبئی

maspji Dastur Minochehrji Jamasp Asana, and translations into English and Gujerati (Bombay, 1899) by Jivanji Jamshedji Modi.

74. *The Desatir, or Sacred Writings of the Ancient Persian Prophets, etc.*, published by Mulla Firuz ibn Kaus, with an English translation, in 2 vols. (Bombay, 1818).

75. *The Dabistan... translated from the original Persian by Shea and Troyer* (3 vols., Paris, 1843).

*76. *Histoire des rois de Perse par ... al-Tha'alibi, texte arabe, publié et traduit par H. Zotenberg* (1 large folio vol., Paris, 1900).

بسال ۱۸۹۷ میلادی توسط جاماسب جی دستور مینوچهر جی جاماسب آسانا انتشار یافته و ترجمه انگلیسی و گجراتی آن (در بمبئی بسال ۱۸۹۹ میلادی) بقلم جیوانجی جمشید جی مودی انتشار یافته است .

۷۴ - دساتیر نوشته های مقدس پیامبران قدیم ایران چاپ ملا فیروزبن کوس با ترجمه انگلیسی در دو جلد (بمبئی ۱۸۱۸ میلادی) .

۷۵ - دبستان المذاهب . . . ترجمه از اصل فارسی (در سه جلد چاپ پاریس ۱۸۴۳ میلادی) : نام مترجمین : شیا و ترویر .

۷۶ - غرر اخبار ملوک الفرس تألیف ثعالبی ، متن عربی با ترجمه زوتن برگ (در یک جلد ، قطع بزرگ چاپ پاریس ۱۹۰۰ میلادی) .

(و) محمد بن عبداللهؐ ، قرآن و خلافت

*77. Ibn Hisham's (the eldest extant) Biography of the Prophet Muhammad, edited in the original Arabic by F. Wüstenfeld (Göttingen, 1858 - 60); translated into German (*Das Leben Muhammeds...*: Stuttgart, 1864) by Gustav Weil.

*78. The Qur'an (Coran, Alcoran): editions by Flügel, Redslob, etc.; English translations by G. Sale (1774, and numerous later editions), J. M.

۷۷* - سیره ابن هشام (سیره النبی) متن عربی بتصحیح و وستنفلد (چاپ گتینگن ، ۶۰-۱۸۵۸ میلادی) . ترجمه آلمانی همین کتاب بقلم گوستاو وایل تحت عنوان زندگانی محمد چاپ اشتوتگارت ، ۱۸۶۴ میلادی) .

۷۸ - قرآن : چاپ فلوگل و ردسلاو و غیره با ترجمه های انگلیسی بقلم : سیل (چاپ ۱۷۷۴ میلادی و چاپهای متعدد دیگر در سالهای بعد منتشر شده

Rodwell (2nd ed., London, 1876), and Professor E. H. Palmer in vols. vi and ix of the *Sacred Books of the East*; French by Kazimirski (Paris, 1954); German by Ullman (4th ed., Bielefeld, 1857); Concordance (Arabic) by Flügel (Leipzig, 1842); Extracts in the original, with Engl. trans., compiled by Sir W. Muir (London, 1880).

Nöldeke, *Geschichte des Qorans* is invaluable (Göttingen, 1860). A useful little book for the general reader on *The Coran* was published by the Society for promoting Christian Knowledge.

79. Sprenger: *Leben und Lehre Mohammeds* 3 vols., Berlin, 1869).

*80. Wellhausen: *Muhammed in Medina*; an abridged translation of al-Waqidi's *Kitabul-Maghazi* (Berlin, 1882).

*81. Nöldeke: *Das Leben Muhammeds, nach den Quellen populär dargestellt* (Hannover, 1863).

82. Sir William Muir: *Life of Mahomet and History of Islam* (4 vols., London, 1858-61; 3rd ed., 1895).

است) : رادول (چاپ دوم ، لندن ، ۱۸۷۶ میلادی) ویروفسور پامر که بجای مجلدات ششم و نهم مکتب مقدس مشرق چاپ شده است ، ترجمه فرانسه بقلم کازیمیرسکی (چاپ پاریس ۱۸۵۴ میلادی) ، ترجمه آلمانی بقلم اولمن چاپ چهارم ، بیلفلد ، ۱۸۵۷ میلادی ، کشف الکلمات قرآن بزبان عربی باهتمام فلوگل (چاپ لایپزیگ ۱۸۴۲ میلادی) قطعات مستخرجه از قرآن با ترجمه انگلیسی باهتمام سرویلیم مویر (لندن ۱۸۸۰ میلادی) . نولد که تاریخ قرآن (چاپ گتینگن ۱۸۶۰ میلادی) این کتاب بقدری نفیس است که نتوان قیمتی برای آن قائل شد . انجمن ترویج معارف مسیحی يك کتابچه مفیدی برای عموم خوانندگان قرآن انتشار داده است .

۷۹ - اشیرنگر : زندگانی و تعلیمات محمد (در سه جلد چاپ برلین ۱۸۶۹ میلادی) .

۸۰ - ولهاوزن : محمد در مدینه ترجمه اختصاری کتاب المغازی الواقدی (چاپ برلین ۱۸۸۲ میلادی) .

۸۱ - نولد که ، زندگانی محمد طبق منابعی که برای استفاده عموم تقریر شده است (هنووور ۱۸۶۳ میلادی) .

۸۲ - سرویلیم مویر ، زندگانی محمد و تاریخ اسلام (در چهار جلد چاپ لندن ۶۱ - ۱۸۵۸ - چاپ سوم ۱۸۹۵ میلادی) .

83. Idem, *Annals of the Early Caliphate* (London, 1883).

۸۳ - سرویلیم مویر : تاریخ خلافت اولیه (چاپ لندن ۱۸۸۳ میلادی).

*84. Idem, *The Caliphate, its Rise, Decline, and Fall* (2 nd ed., London, 1892).

۸۴ - سرویلیم مویر : خلافت صعود و نزول و سقوط آن (چاپ دوم لندن ۱۸۹۲ میلادی).

85. Ludolf Krehl: *Das Leben und die Lehre des Muhammed* (Leipzig, 1884),

۸۵ - لودلف کرل : زندگانی و تعلیمات محمد (چاپ لایپزیگ ۱۸۸۴ میلادی).

*86. Gustav Weil: *Geschichte der Chalifen* (4 vols., Mannheim and Stuttgart, 1846 - 62: vol. iv, which is divided into 2 parts, treats of the Abbasid Caliphate in Egypt after the Mongol invasion).

۸۶ - گوستاو وایل : تاریخ خلفا (در چهار جلد چاپ منهیم و اشتوتگارت، ۱۸۴۶ تا ۱۸۶۲ میلادی : جلد چهارم در دو قسمت از خلافت بنی العباس در مصر بعد از حمله مغول بحث میکند).

*87. Syed Ameer Ali: *The Life and Teachings of Mohammed and the Spirit of Islam* (London, 1891); Idem, *A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohammed*, published some eighteen years earlier.

۸۷ - سید امیر علی : زندگانی و تعلیمات محمد و روح اسلام (چاپ لندن ۱۸۹۱ میلادی).
باز هم از سید امیر علی : بررسی انتقادی از زندگانی و تعلیمات محمد که تقریباً هیجده سال جلوتر انتشار یافته است.

88. G. Flügel : *Geschichte der Araber bis auf den Sturz des Chalifats von Bagdad* (2 nd ed., Leipzig, 1864).

۸۸ - فلوگل : تاریخ تازیان تا سقوط خلافت بغداد (چاپ دوم : لایپزیگ ۱۸۶۴ میلادی).

89. G. Weil : *Geschichte der islamitischen Völker von Mohammed bis zur Zeit des Sultan Selim übersichtlich dargestellt* (Stuttgart, 1866).

۸۹ - وایل : تاریخ مختصر اقوام اسلامی از زمان محمد تا زمان سلطان سلیم (چاپ اشتوتگارت ۱۸۶۶ میلادی).

(ز) اسلام . فرق اسلامی

وتمدن اسلام

- *90. Dozy: *Het Islamisme* (Leyden, 1863; Harlem, 1880); French translation of the same by Victor Chauvin, entitled, *Essai sur l'Histoire de l'Islamisme*, Leyden-Paris, 1879).
 ۹۰. دوزی : کتاب تاریخ دول اسلامی (چاپ لیسن ۱۸۶۳ میلادی ، چاپ هارلم ، ۱۸۸۰ میلادی) ، ترجمه فرانسه این کتاب بقلم ویکتور شون (چاپ لیسن - پاریس ۱۸۷۹ میلادی) .
- *91. Alfred von Kremer: *Geschichte der herrschenden Ideen des Islams; der Gottesbegriff, die Prophetie und Statsidee* (Leipzig, 1868).
 ۹۱. فن کرمر: تاریخ فرق اسلامی چاپ لایپزیگ ۱۸۶۸ میلادی .
- *92. Idem, *Culturgeschichte der Streifzüge auf dem Gebiete des Islams* (Leipzig, 1873).
 ۹۲. فن کرمر: آثار تمدن تاریخی ممالک اسلامی یا مباحث مربوط بتاریخ تمدن اسلام (چاپ لایپزیگ ۱۸۷۳ میلادی) .
- *93. Idem, *Culturgeschichte des Orients unter den Chalfen* (2 vols., Vienna, 1875-77).
 ۹۳. فن کرمر : تاریخ فرهنگ شرق در عصر خلفاء (در دو جلد چاپ وینه ، ۱۸۷۵ تا ۱۸۷۷ میلادی) .
- *94. Dr. Ignaz Goldziher: *Muhammedanische Studien* 2 vols., Halle, 1889-90).
 ۹۴. دکتر گلدزیهر: تتبعات اسلامی (در دو جلد - چاپ هاله ، ۹۰ - ۱۸۸۹ میلادی) .
- *95. T. W. Arnold: *The Preaching of Islam, a History of the Propagation of the Muslim Faith* (London, 1896).
 ۹۵. آرنولد : تعلیمات اسلام ، تاریخ بسط و توسعه دین اسلام (چاپ لندن ۱۸۹۶ میلادی) .
- *96. Shahrastani's *Kitabu'l-Milal wa'n Nihal*, or Book of Religions and Philosophical Sects, edited by W. Cureton (London, 1846) : translated into German, with Notes, by Th. Haarbrucker (Halle, 1850-51).
 ۹۶. کتاب الملل والنحل شهرستانی باهتمام کورتن (چاپ لندن ۱۸۴۶ میلادی) ترجمه آلمانی این کتاب با حواشی بقلم هاربروکر چاپ هاله ۵۱ - ۱۸۵۰ میلادی .

*97. Ibn Khaldun's Prolegomena (or *Muqaddamat*) to his great history. Complete edition in 7 vols. (Bulq, A.H. 1284); separate ed. of the Prolegomena (Beyrout, 1879); text and French translation of the Prolegomena (the former edited by Quatremère, the latter by Mac Guckin de Slane) in vols. xvi-xxi of *Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque Nationale*.

*98. T. P. Hughes: *Notes on Muhammadanism* (London, 1877, and 1878); *Idem. A Dictionary of Islam, being, a Cyclopaedia of the Doctrines, Rites, Ceremonies and Customs, together with the technical and theological terms, of the Muhammadan Religion* (2nd ed., London, 1896).

*99. H. Steiner: *Die Mu'taziliten oder die Freidenker im Islam, and die Mu'taziliten als Vorlaufer der Islamischen Dogmatiker und Philosophen...*, both published in Leipzig in 1865.

100. Brünnow. *Die Charidschiten...* Leyden, 1884).

101. W. Spitta: *Zur Geschichte Abu'l-Hassan al-Ash'ari's* (Leipzig, 1876).

102. Goldziher: *Die Schule der Zahiriten, ihr Ursprung, ihr System und ihre Geschichte* (Leipzig, 1884).

۹۷ - مقدمه ابن خلدون - مقدمه بر کتاب تاریخ بزرگی است که ابن خلدون نوشته است. دوره کامل در هفت جلد (بلاق ۱۲۸۴ هجری با چاپ جداگانه مقدمه (چاپ بیروت ۱۸۷۹ میلادی) متن و ترجمه فرانسوی مقدمه (متن بتصحیح کاترمر، ترجمه بقلم دوسلان در مجلدات ۱۶ تا ۲۱ تلخیص نسخ خطی کتابخانه ملی فرانسه).

۹۸ - هیوز: یادداشتهای مربوط باسلام (چاپ لندن ۱۸۷۷ و ۱۸۷۸).
ایضاً از همان مؤلف: کتاب فرهنگ اسلام یا دائرة المعارف اصول و عقائد و آداب و رسوم و شعائر و اصلاحات فنی و مذهبی اسلام (چاپ دوم، لندن ۱۸۹۶ میلادی).

۹۹ - اشتاینر معتزله یا آزاداندیشان در اسلام و معتزله یعنی پیشروان متشرعین و فلاسفه... (چاپ لایپزیگ ۱۸۶۵ میلادی).

۱۰۰ - بروتاو: خوارج... (چاپ لیدن ۱۸۸۴ میلادی).

۱۰۱ - اشپیتا: درباره تاریخ ابوالحسن اشعری (چاپ لایپزیگ ۱۸۷۶ میلادی).

۱۰۲ - گلدزیهر: طریقه ظاهریه، منشأ و روش و تاریخچه آن بزبان آلمانی چاپ لایپزیگ ۱۸۸۴ میلادی).

103. S. Guyard: *Fragments relatifs à la Doctrine des Ismaélis . . . avec traduction et notes* (Paris, 1874): Idem, *Un grand Maître des Assassins* (extrait du Journal Asiatique, Paris, 1877).
- ۱۰۳ - گیار: قطعاتی مربوط به عقائد اسمعیلیه . . . با ترجمه و حواشی (چاپ پاریس ۱۸۷۴ میلادی)
- ایضاً از همان مؤلف: یک معلم بزرگ حشاشین (مستخرج از مجله آسیاتی چاپ پاریس ۱۸۷۷ میلادی) .
- *104. S. de Sacy: *Exposé de la Religion des Druzes* (Paris, 1838): 2 vols.
- ۱۰۴ - دو ساسی: شرح مذهب دروزها (چاپ پاریس ۱۸۳۸ میلادی در دو جلد) .
105. Von Hammer: *Histoire de l'Ordre des Assassins traduit de l'Allemand.. par J.J. Hellert et P. A. de la Nourais* (Paris, 1833).
- ۱۰۵ - فن هامر: تاریخ فرقه حشاشین . . . ترجمه از آلمانی به فرانسه بقلم ال و دولانوره (چاپ پاریس ۱۸۳۳ میلادی) .
106. Tholuck, Ssufismus, sive *Theosophia Persarum Pantheistica* (Berlin, 1821): Idem, *Blüthensammlung aus der Morgenländischen Mystik* (Berlin, 1825).
- ۱۰۶ - تلوک: صوفیگری، وحدت وجود نزد ایرانیها و گلچینی از عرفان شرقی (چاپ برلین ۱۸۲۵ میلادی) .
- *107. Dr. Dieterici: *Die Philosophie der Araber im ix u. x Jahr. n. Chr. aus der Theologie des Aristoteles, den Abhandlungen Alfarabis und den Schriften der läutern Brüder . . . 16 Bücher* (Berlin, Leipzig, Leyden, 185۸ - 94).
- ۱۰۷ - دکتر دیتریسی: فلسفه عرب قرن نهم و دهم بعد از مسیح مأخوذ از آلهیات ارسطو و رسالات فارابی و رسائل اخوان الصفا ۱۶ جلد (چاپ برلین و لایپزیگ و لیدن ۱۸۵۸ - ۱۸۹۴ میلادی) .
108. Professor de Goeje: *Mémoires sur les Carmathes du Bahrain et les Fatimides* (Leyden, 1886).
- ۱۰۸ - پروفیسور دوخویه: یادداشتهای مربوط به قرامطه بحرین و قاضیه (لیدن ۱۸۸۶ میلادی) .

(ح) تراجم احوال و فهارس

و تواریخ ادبی و معانی بیان و غیره

*109. Ibn Khallikan's *Wafayat-ul-A'yan*, Biographical Dictionary of eminent and famous Muslims: Arabic text, edited by Wüstenfeld (Göttingen, 1837; 2 vols.); English translation, with Notes, by the Baron MacGuckin de Slane (4 vols., Paris and London, 1842-71).

*110. Haji Khalifa (Khalifa)'s Bibliographical Dictionary, the *Kashfu'dh-Dhunun an asma'l-Kutub wa'l-Funûn*, Arabic text with Latin translation, by Gustav Flügel (7 vols., Leipzig, 1835-58).

*111. Carl Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Literatur* (vol. i, 1897-98; vol. ii, part i, 1899: Weimar).

Die Literaturen des Ostens in Einzeldarstellungen, Leipzig (C. F. Amelangs Verlag).

⑩ ۱۰۹ - وفيات الاعيان ابن خلكان: تراجم احوال مسلمين بزرگه و نامدار: متن عربی باهتمام و مستفاد (چاپ کوتینکن سال ۱۸۳۷ میلادی . در دو جلد) ترجمه انگلیسی با حواشی بقلم دوسلان (در چهار جلد پاریس و لندن ۷۱ - ۱۸۴۲ میلادی) .

⑩ ۱۱۰ - حاجی خلیفه: کشف الظنون عن اسمی الکتاب والفنون: متن عربی ترجمه لاتین بقلم گوستاو فلوگل (هفت جلد چاپ لایپزیگ ۵۸ - ۱۸۳۵ میلادی) . کسانی که بخواهند نام کتب اسلامی و نویسندگان اسلام را بدانند ناگزیر از مراجعه باین کتاباند و چون مؤلف کشف الظنون در سنه ۱۶۵۸ میلادی در گذشته است این کتاب اسمی کلیه کتب عربی و فارسی و ترکی را بااستثنای کتب جدیده در بر دارد . چاپ فلوگل شامل فهارس الفبائی کامل و عالی است .

⑩ ۱۱۱ - بروکلمن: تاریخ ادبیات عرب (جلد اول سال ۹۸-۱۸۹۷ میلادی)؛ جلد دوم جزء اول سال ۱۸۹۹ میلادی؛ چاپ ویمار) اشتباه نشود با کتاب معروفتری که همین مؤلف تحت همین عنوان نوشته و نیمی از جلد ششم دوره کتبی است که اکنون در لایپزیگ به چاپ آن اشتغال دارند. ناشر کتابهای مزبور و عنوان آن بزبان آلمانی در ستون دوبرو مندرج است. نیم دیگر این جلد (در سال ۱۹۰۱ میلادی چاپ شده است).

*112. Dr. Paul Horn: *Geschichte der Persischen Literatur*.

۱۱۲ - دکتر پال هرن : تاریخ ادبیات فارسی .

113. Pizzi, besides his *Manuale della lingua persiana* (1883), has published (in Italian) an excellent little sketch of Persian Literature from the earliest times.

۱۱۳ پیتزی : غیر از کتابی که در باره زبان فارسی در سال ۱۸۸۳ میلادی نوشته کتابی کوچک و عالی به زبان ایتالیائی در خصوص ادبیات فارسی از قدیمترین ایام تألیف کرده است .

114. Prof. Th. Nöldeke: *Beiträge zur Kenntniss der Poesie der alten Araber* (Hannover, 1864),

۱۱۴ - پروفیسور نولدکه : بحث در شعر عربی در عهد جاهلیت (چاپ هانوفر ۱۸۶۴ میلادی) .

*115. F. Wüstenfeld: *Die Geschichtschreiber der Araber und ihre Werke* (Göttingen, 1882).

۱۱۵ - ووستنفلد : مورخین عرب و مؤلفات آنها (چاپ گوتینگن ۱۸۸۲ میلادی) .

116. I. Guidi: *Tables alphabétiques du Kitabu'l-Aghani. comprenant (i) Index des poètes dont le "Kitab" cite des vers; (ii) Index des rimes; (iii) index historique; (iv) Index géographique; rédigées avec la collaboration des MM. R. E. Brännow, S. Fraenkel, H. D. Van Gelder, W. Guirgass, E. Hélouis, H. G. Klein, Fr. Seybold et G. Van Vloten, (Leyden, 1895-1900).*

۱۱۶ - گیدی : فهارس الفبائی کتاب الاغانی مشتمل بر (۱) فهرست شاعرانیکه اشعارشان در کتاب الاغانی نقل شده است و (۲) فهرست قوافی و (۳) فهرست تاریخی و (۴) فهرست جغرافیائی بهمکاری این اشخاص تهیه شده است : برونو ، فرنکل ، ون گلدرا ، گیرگاس ، الوئی ، کلاین ، زای بلد ، ون فلوتن . (و در لیدن از ۱۸۹۵ تا ۱۹۰۰ میلادی انتشار یافته است) .

یکه جلد بزرگ قصور در ۷۸۰ صفحه برای کسانی که بخواهند از خزائن وسیع اشعار و حکایات مندرجه در مجلدات بیست گانه این مجموعه عربی استفاده کنند این کتاب گرانها مفتاح و راهنماست .

117. Darmesteter: *Les Origines de la Poésie Persane* (Paris, 1887).

۱۱۷ - دارمستتر : مبادی شعر فارسی (چاپ پاریس ۱۸۸۷ میلادی) .

*118. Ethé: Numerous monographs on the early Persian poets (see n. 2 on page 452 *supra*, but this list is by no means complete; article on Persian Literature in the ninth Edition of the *Encyclopedia Britannica*, and *article in vol. ii (pp. 212-368) of Geiger and Kuhn's *Grundriss* (No. 1 *supra*).

119. Sir Gore Ouseley's *Biographical Notices of Persian Poets* (London, 1846).

120. A. de Biberstein Kazimirski, *Introduction to his Diwan of Minuchihri* (Menouchehri), Paris, 1886.

*121. Wüstenfeld: *Die Akademien der Araber und ihre Lehrer* (Oöttingen, 1837); *Geschichte der Arabischen Aerzte und Naturforscher* (1840).

*122. Francis Gladwin: *Dissertations on the Rhetoric, Prosody and Rhyme of the Persians* (Calcutta: reprinted in London, 1801).

*123. H. Blochmann: *The Prosody of the Persians* (Calcutta, 1872).

*124. Friedrich Rückert: *Grammatik, Poetik, und Rhetorik der Perser ... neu herausgegeben von W. Pertsch* (Gotha, 1874).

① ۱۱۸ - اته : رسالات متعدده در باره شعراء قدیم ایران (رجوع شود به یادداشت (۷) یا ورقی صفحه ۶۵۹ همین کتاب ولی این فهرست بهیچوجه کامل نیست) ؛ مقاله در خصوص ادبیات فارسی در جلد نهم دائرة المعارف بریتانیکا ؛ ایضاً ② مقاله در جلد دوم کتاب گایگر و کون در اساس فقه اللغة ایران (صفحات ۲۱۲ تا ۳۶۸) که در این فهرست بشماره يك منبسط شده است .

۱۱۹ - اوزلی : تراجم احوال شعراء ایران (چاپ لندن ۱۸۴۶ میلادی) . کتابی است مفروح و مفید ، هر چند از بعضی جهات منسوخ است .

۱۲۰ - کازیمیرسکی : مقدمه بر دیوان منوچهری (چاپ پاریس ۱۸۸۶ میلادی) .

③ ۱۲۱ - ووستنفلد : مدارس تازیان و اساتید آن (گتینگن ۱۸۳۷ میلادی) ؛ تاریخ اطباء عرب و علماء علوم طبیعی (۱۸۴۰ میلادی) .

④ ۱۲۲ - گلدوین : مقالات در معانی و بیان و عروض و قافیه در اشعار فارسی (چاپ کنکته ۱۸۰۱ میلادی در لندن تجدید طبع شده است) .

⑤ ۱۲۳ - بلوخمن : عروض فارسی (چاپ کلکته ۱۸۷۲ میلادی) .

۱۲۴ - فریدریک روکرت : دستور زبان و شعر و معانی بیان ایرانیان . . . چاپ جدید یرج (گوتا ۱۸۷۴ میلادی) .

125. Cl. Huart's French translation (Paris, 1875) of the *Anisu'l-Ushshaq* of Sharafu'd-Din Rami.

۱۲۵ - هوار : ترجمه فرانسه انیس
الشاق شرف الدین رامی (چاپ پاریس
۱۸۷۰ میلادی) راهنمای گرانجهائی
است برای غزل فارسی .

126. Nöldeke: *Sketches from Eastern History*, translated by John Sutherland Black (London and Edinburgh, 1892).

۱۲۶ - نولدکه : تاریخ شرق ترجمه
بلکه یزبان انگلیسی (چاپ لندن و ادینبورو
۱۸۹۲ میلادی) .

*127. Wüstenfeld: *Vergleichungs-Tabellen der Muhammedanischen und Christlichen Zeitrechnung* (Leipzig, 1854), with Supplement (*Fortsetzung*) by Dr. Ed. Mahler (Leipzig, 1887).

۱۲۷ - ووستنفلد، مقایسه سال هجری
و مسیحی (چاپ لایپزیگ ۱۸۵۴ میلادی)
با تذیل دکتر مالر (چاپ لایپزیگ
۱۸۸۲ میلادی) . (این سالنمای تطبیقی)
از سال ۱۳۰۰ هجری (مطابق با ۱۸۸۳
میلادی) شروع میشود و بسال ۱۵۰۰
هجری (مطابق ۲۰۷۷ میلادی) ختم
میکردد . هر کس بخواهد تاریخ هجری
را بتاریخ مسیحی یا بالعکس برگرداند
این کتاب برای او ضروری است .

(ط) کتب عربی و فارسی جدید

چنانکه قبلاً گفته شد آنچه از آثار عربی و فارسی یکی از اسامی اروپائی
ترجمه نشده در فهرست فوق نیامده است زیرا اگر بنا بود جزء این فهرست آورده شوند
ضولانی میشد و اکثر خوانندگان که بفارسی و عربی آشنائی ندارند استفاده نمیکردند .
بعضی از خوانندگان که فارسی و عربی نمیدانند شاید بخواهند بتحصیل بعضی از
این دوزبان یا هر دو پردازند . برای استفاده اینگونه اشخاص چند کلمه ای نیز در
بارۀ کتب مناسبی که در دستور زبان و متون دیگر نوشته شده است اضافه میکنیم
و این موضوعی است که حتی کسانی که با نگارنده هیچ آشنائی ندارند پیوسته
سؤال میکنند .